

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

ВЕСЕЛОВСЬКА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.974(477)(043.3)

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА
ЗАПОБІГАННЯ ВТЯГНЕННЮ НЕПОВНОЛІТНІХ
У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» (м. Київ).

Науковий керівник – доктор юридичних наук
КУРИЛЮК Юрій Богданович,
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Національна академія управління»,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
БЕРЗІН Павло Сергійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права;

кандидат юридичних наук, доцент
ШВЕДОВА Ганна Леонідівна,
Київський національний торговельно-
економічний університет,
доцент кафедри правового забезпечення
безпеки бізнесу.

Захист відбудеться «05» травня 2021 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.142.05 ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі імені Ярослава Мудрого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано «05» квітня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ю. П. Тимошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ефективна система охорони дитинства є одним із конституційних обов'язків держави (ст. 51 Конституції України) та запорукою формування її майбутнього, а права дитини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), що притаманне не лише для України, але й для усього світового співтовариства. Конвенцією про права дитини 1989 р. закріплена заборона щодо незаконного втручання в особисте життя дитини, посягання на її честь та гідність (ст. 13 Конвенції), обов'язковими є одержання правової допомоги для здійснення захисту, свобода від примусу до давання свідчень чи визнання вини, повага особистого життя та врахування віку (ст. 40 Конвенції).

Держава, гарантуючи кожній дитині право на свободу, особисту недоторканність, захист гідності, зобов'язана захистити неповнолітніх від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин, а також втягнення їх у злочинну діяльність (ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства»).

Однак злочинність неповнолітніх і втягнення їх у протиправну діяльність залишається однією із проблем, що значною мірою актуалізується в умовах сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні – час виникнення екстремістських та інших угруповань і течій, які активно використовують молодь у своїй незаконній діяльності. При цьому протиправна діяльність може бути замаскована під діяльність гуртків та секцій; часто неповнолітні не розуміють, що вчиняють протиправне діяння; бояться подальшої розправи; неповнолітні поповнюють ряди потенційних злочинців, а організатори уникають притягнення до кримінальної відповідальності, продовжуючи вербувати нових молодих співучасників.

За таких умов проблема запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність набуває особливої актуальності й вимагає детального дослідження на науковому рівні, адже зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу виникають новітні механізми, способи і засоби залучення дітей до різного кшталту кримінальних правопорушень, зокрема через мережу Інтернет, соцмережі, месенджери.

Підтвердженням цьому є хоча і не стрімка, але негативна статистична динаміка, яка свідчить про певне щорічне зменшення кількості спрямованих до суду кримінальних проваджень за ст. 304 Кримінального кодексу України (далі – КК) з-поміж тих, що були зареєстровані в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Зокрема, якщо у 2017 р. до суду спрямовано 90,4 % із розслідуваних кримінальних проваджень, а у 2018 р. – 91,9 %, то у 2019 р. кримінальні провадження з відповідними обвинувальними актами направлялися до суду не більше, ніж у 88,3 % випадків, а у 2020 р. – 88,1 %.

Крім того, часто слідчі при розслідуванні фактів грабежів, крадіжок, хуліганства, втягнення у проституцію чи у кримінальні правопорушення, пов'язані з обігом наркотичних речовин, не здійснюють додаткової кваліфікації

діянь за ст. 304 КК, що дає підстави констатувати наявність низки проблемних питань із застосуванням чинних положень зазначеної норми на практиці.

Деякі кримінально-правові та кримінологічні аспекти недопущення втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність і злочинності неповнолітніх проаналізовано у наукових працях таких іноземних і вітчизняних дослідників, як: І. О. Бандурка, Т. С. Барило, В. С. Батиргареева, В. С. Березняк, Ф. Г. Бурчак, В. В. Вітвіцька, О. Л. Главацька, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Гжиб, С. Ф. Денисов, А. П. Закалюк, Л. Г. Козлюк, В. В. Кузнецов, О. М. Литвинов, Є. С. Назимко, Р. Ормрод, І. О. Топольська, Д. Фінкельхор, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, Г. Л. Шведова, Н. С. Юзікова та інші.

За останні декілька років у сучасній юридичній науці також захищено низку дисертацій, присвячених кримінологічній характеристиці та запобіганню втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Це, зокрема, кандидатські дисертації О. М. Ситник («Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні (ст. 304 КК)», 2018 р.), В. В. Загамули («Втягнення неповнолітніх у заняття проституцією», 2019 р.), Г. В. Дан («Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні», 2020 р.) та інших.

Однак більшість досліджень значною мірою ґрунтувалися на нормах старої редакції диспозиції ст. 304 КК, а також спиралися на емпіричну базу, що передбачала опитування лише правоохоронців та суддів, без безпосередньої роботи із неповнолітніми потерпілими та їх близьким оточенням. Крім того, залишаються недослідженими віктимологічні аспекти зазначеної проблеми, а також вплив на запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність громадянського суспільства у різних його проявах (просвітницькі організації, волонтерські рухи тощо).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до: Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015); Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р); Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 728-р); Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 № 14-10), а також є частиною науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» на 2014–2019 рр. на тему: «Адаптація законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу» (ДР № 0114U006593).

Тему дисертаційної роботи затверджено 30 жовтня 2014 року (протокол № 6) та уточнено 14 лютого 2019 року (протокол № 2) рішеннями Вченої ради ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Національна академія управління».

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у розробленні на підставі комплексного дослідження сучасного стану, ознак, динаміки, тенденцій, кримінологічної характеристики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, теоретично обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- здійснити аналіз стану наукового розроблення проблеми втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність;
- визначити методологію дослідження втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність;
- проаналізувати іноземний досвід запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність;
- дослідити стан, структуру та динаміку втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні;
- визначити детермінанти, що впливають на втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні;
- дати кримінологічну характеристику особи злочинця, який втягує неповнолітніх у протиправну діяльність;
- дослідити віктимні ознаки неповнолітнього потерпілого від втягнення у протиправну діяльність;
- удосконалити загальносоціальні заходи запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні;
- розкрити особливості індивідуальних заходів запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, порядок яких порушується внаслідок втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження слугували низка філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: *діалектичний метод* застосовано у процесі розкриття сучасного стану предмету, який досліджується (підрозділ 1.1) та вивчення методології дослідження і особливостей детермінації втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (підрозділи 1.2, 2.2); *метод спостереження і порівняння* – для характеристики стану, структури, динаміки та детермінант, що впливають на втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (підрозділи 2.1, 2.2); *герменевтичний метод* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення та уточнення термінів і понятійного апарату (підрозділи 2.3, 2.4); *порівняльно-правовий* – при аналізі іноземного досвіду запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність (підрозділ 1.3); *метод контент-аналізу* – для опрацювання матеріалів кримінальних справ і проваджень, вироків, матеріалів ЗМІ (підрозділи 1.1–1.3); *статистичний метод* (аналіз кількісних показників, зведення) – для узагальнення

статистичних матеріалів (розділи 1–3); *соціологічний метод* (анкетування, інтерв'ювання) – при проведенні анкетування та опитування працівників правоохоронних органів, соціальних служб, а також осіб, які є суб'єктами чи потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК (в усіх розділах).

Нормативну базу дослідження становили: Конституція України, закони та інші нормативно-правові акти різної галузевої належності щодо охорони дитинства, зокрема деяких іноземних держав.

Теоретичною основою роботи слугували праці та результати наукових досліджень фахівців з теорії та історії держави і права, кримінології, кримінального і кримінального процесуального права, криміналістики та інших галузей права. У процесі роботи використано публікації у фахових періодичних виданнях, матеріалах науково-практичних конференцій, інших виданнях, а також електронні ресурси мережі Інтернет.

Емпіричну базу дослідження склали: результати вивчення матеріалів 266 кримінальних проваджень за ст. 304 КК; систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора за період 2013–2020 рр.; результати опитування 1979 респондентів: 851 дитини (потерпілих, свідків, потенційних жертв втягнення у протиправну діяльність), 420 дорослих (батьків і тих, які вчиняли кримінальні правопорушення проти моральності), 350 осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, 128 працівників правоохоронних органів, адвокатів, фахівців соціальної роботи, психологів, соціальних педагогів, а також 230 студентів юридичних факультетів і факультетів соціальної роботи закладів вищої освіти, членів та учасників заходів, що проводилися Громадською організацією «Молодіжна організація Подільські скаути».

У ході дослідження також використано особистий досвід, набутий автором під час роботи у соціальних службах, а також багаторічної волонтерської, просвітницької, викладацької та громадської діяльності, спрямованої на запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному, з урахуванням дитиноцентристського підходу, дослідженні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, в якому виконано конкретне наукове завдання щодо розроблення положень, висновків і рекомендацій із запобігання цьому кримінальному правопорушенню, що має суттєве значення для кримінології, правозастосовної практики та громадської діяльності.

У результаті проведеного дослідження, сформульовано нові наукові положення й висновки, зокрема:

вперше:

– аргументовано необхідність цілеспрямованого та більш активного залучення до запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність, окрім відповідних державних органів, також і громадських, релігійних, правозахисних, освітніх та інших недержавних інституцій, що здатні відігравати більш ефективну роль у цій діяльності;

– доведено, що втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність здебільшого характеризується високою латентністю, обумовленою не повідомленням правоохоронних органів щодо вчинення цього кримінального правопорушення, а також недостатнім реагуванням правоохоронних органів на повідомлення, які все-таки надійшли;

– визначено типологію неповнолітніх (у залежності від їхньої мотивації) як жертв втягнення у протиправну діяльність: самостверджувач, дисклеймер, завойовник авторитету, усвідомлений агресор, неусвідомлений агресор, занурений, драйвер, пошукач, шоумен, штовхач, малюк, сценарист, кенсентер, покірний, боягуз і заляканий, що дає змогу обирати і вживати необхідні запобіжні заходи впливу до окремого типу жертв правопорушення;

удосконалено:

– сучасні підходи до запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні, з урахуванням напрацювань іноземних і вітчизняних фахівців у галузях кримінального права та кримінології, а також важливості їх використання у криміналістичній діяльності як одного із напрямів запобігання окресленим суспільно небезпечним діянням;

– положення щодо доцільності дослідження втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність як одного із компонентів результату девіантної антисоціальної поведінки, яка в залежності від обставин, що виникають, може проявлятися в окремих випадках як делінквентна, а в інших – як злочинна (протиправна);

– підходи щодо індивідуального запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність через запровадження апробованих авторських тренінгів, спрямованих на запобігання педагогічній занедбаності, а також алкоголізму, наркоманії, проституції, жебрацтву, домашньому насильству та безпритульності як фоновим для злочинності неповнолітніх явищам;

дістали подальшого розвитку:

– уявлення про зарубіжний досвід запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність, на прикладі таких країн, як: Австралія, Великобританія, Данія, Ірландія, Канада, Киргизстан, Польща, США, Франція, в яких запроваджено програми та рухи, що позитивно впливають на виховання і формування у неповнолітніх моральної стійкості до вчинення різноманітних правопорушень;

– кримінологічний портрет особи злочинця, який втягує неповнолітніх у протиправну діяльність, та його типологію (у залежності від соціальної ролі для жертви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК): друг, віртуальний друг, лідер, лідер думок, кумир, пірат, родич, кохана особа, друг батьків, роботодавець;

– визначення й удосконалення базових детермінант, що сприяють вчиненню кримінально караних діянь, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у протиправну діяльність (правові, соціально-економічні, соціально-психологічні, політико-ідеологічні, організаційно-управлінські та пов'язані із недоліками правоохоронної діяльності);

– підходи щодо основних запобіжних напрямів роботи з неповнолітніми, такі, як залучення їх до волонтерської та скаутської (з методами «Рівний-рівному») та «Навчання через діло») діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації положення, висновки і пропозиції використано та можуть бути використані у:

– *правотворчості* – для вдосконалення окремих положень законодавства України, що пов'язані із розслідуванням втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (Довідка Верховної Ради України від 04.11.2020 № 305д9/10-2020/201985);

– *правозастосовній сфері* – під час реалізації запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність, а також заходів щодо відновлення дітей, які стали жертвами втягнення у протиправну діяльність (акти впровадження Служби у справах дітей, сім'ї та молоді Могилів-Подільської райдержадміністрації Вінницької області від 28.05.2019 № 464, Міжнародної академії інформатики від 12.08.2020 № 2620-08/12);

– *освітньому процесі* – як навчально-методичний матеріал дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Криміналістика», «Право соціального захисту» та інших (Акт впровадження Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» від 19.09.2019 № 23);

– *науково-дослідній діяльності* – як основа для подальших наукових досліджень щодо кримінально-правової охорони і кримінологічного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із втягненням неповнолітніх у протиправну діяльність (Акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» від 13.11.2020 № 06-20/178/1).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням. Усі сформульовані в ній висновки, наукові положення та пропозиції ґрунтуються на особистих дослідженнях здобувачки.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію та її основні положення оприлюднено на засіданні кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права юридичного факультету ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Національна академія управління». Положення, які становлять наукову новизну, та відповідні висновки оприлюднено, зокрема, на таких науково-практичних конференціях: «Значимість психології в сучасному суспільстві» (м. Харків, 2014 р.); «Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (м. Івано-Франківськ, 2015 р.); «Юридична наука і практика у третьому тисячолітті» (м. Кошице (Словаччина), 2015 р.); «Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії» (м. Харків, 2018 р.); «Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» (м. Ірпінь, 2019 р.); «Проблемні питання судово-медичної та правової практики» (м. Київ, 2019 р.); «Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці» (м. Київ – м. Пожега (Сербія), 2020 р.).

Публікації. Основні наукові результати дослідження висвітлено у 13 публікаціях, з них: 5 – статті у наукових фахових виданнях України, 1 – стаття у виданні країни – члена ЄС (Люксембург), 7 – матеріали науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 293 сторінки, з них основного тексту – 214 сторінок. Список використаних джерел налічує 341 найменувань і займає 32 сторінки. Додатки (17) розміщено на 36 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковою тематикою; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, сформульовано методологічну основу дослідження; висвітлено наукову новизну, науково-теоретичне та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Вступні засади дослідження та зарубіжний досвід запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукового розроблення проблеми втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність»* здійснено системний аналіз кримінологічних та інших галузевих наукових джерел (кримінальне право, криміналістика, психологія тощо), присвячених розкриттю змісту, значення, розслідування і запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність.

Установлено, що нині уже схвалено значну кількість нормативно-правових актів, а також здійснено чимало наукових досліджень, що стосуються сфери охорони дитинства, зокрема її кримінологічних аспектів. Науковий інтерес до цього питання, передусім, обумовлений турботою про майбутнє, що уособлюється в дітях, а також нагальною потребою вдосконалення законодавчої бази у цій сфері задля забезпечення неповнолітніх від згубного протиправного впливу дорослих.

Окреслена проблема на відповідному науковому рівні починає досліджуватися у 50–70-х рр. Окремі дослідження здебільшого розкривають кримінологічні, кримінально-правові, криміналістичні та соціальні проблеми, визначають певні заходи запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність, заняття проституцією, сутенерством чи жебрацтвом. Однак ці дослідження значною мірою розкривали лише деякі аспекти проблеми, спиралися на емпіричні матеріали, що передбачали опитування лише правоохоронців і суддів, без безпосередньої роботи із самими неповнолітніми потерпілими чи їх оточенням, не торкалися віктимних ознак жертв кримінального правопорушення та ролі громадянського суспільства у його запобіганні.

Визначено основні затребувані правозастосовною практикою (на основі опитування) напрями проведення дослідження втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, що вплинули на визначення завдань цієї праці:

необхідність окремого комплексного дослідження і визначення притаманної винятково цьому явищу методології (92 %); проведення ґрунтового кримінологічного аналізу (64 %); виявлення позитивного іноземного досвіду (68 %); з'ясування детермінант, які впливають на стан, динаміку та характер кримінального правопорушення (62 %); визначення та систематизація кримінологічних ознак особи-злочинця (83 %) та його жертви (90 %); розроблення спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання (82 %).

У підрозділі 1.2 «*Методологія дослідження втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність*» доведено, що з методологічних позицій ця проблема повинна розглядатися як цілісна система послідовних, логічно узгоджених питань, що ієрархічно впорядковані та розкривають і доповнюють зміст одне одного.

Проаналізовано методологію дослідження втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність як систему наукового пізнання за допомогою загальнонаукових, спеціально-наукових та індивідуальних методів, що сприяє об'єктивному аналізу досліджуваної проблеми, та дає змогу розробити комплекс запобіжних заходів, з урахуванням позитивного іноземного досвіду. Наведені в роботі теоретико-методологічні засади дослідження втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність визначили базові положення, що дало змогу сформулювати логічну структуру наукового дослідження. Доведено, що розроблення комплексу заходів запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність на різних рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуальному, а також визначення кримінологічного моделювання цього кримінального правопорушення сприяє розробці та створенню цілісної методології дослідження.

Підрозділ 1.3 «*Зарубіжний досвід запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність*» присвячено компаративному дослідженню законодавства низки країн світу в тій їх частині, що встановлює відповідальність за втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, а також вміщує спеціалізовані правові механізми, що безпосередньо сприяють охороні інтересів дітей. Акцентовано на важливості дотримання при здійсненні правозастосовної діяльності Женевської декларації прав дитини (1924 р.), Декларації прав дитини (1959 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.), Всесвітньої Декларації із забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990 р.).

З'ясовано позитивні аспекти іноземного досвіду (Австралії, Великобританії, Данії, Франції тощо) запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність у формі цілеспрямованих програм і рухів, що позитивно впливають на виховання та формування у дітей моральної стійкості до вчинення правопорушень. Визначено основні іноземні попереджувальні напрями роботи із неповнолітніми: обговорення проблеми, залучення до волонтерства та скаутинг.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Стан, структура та динаміка втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність*» зазначено, що для запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність необхідними є точні та повні дані щодо

реального стану цього злочину: рівень та динаміка, латентність, просторові та часові параметри. Установлено, що найбільша кількість втягнень неповнолітніх у протиправну діяльність мала місце у 2003 р. і становила 4 697 зареєстрованих кримінальних правопорушень, а найменша – у 2019 р. (154). Така статистична динаміка демонструє колосальне зменшення за 16 років у понад 30 разів кількості фіксації фактів втягнень неповнолітніх у протиправну діяльність, а також є певним свідченням значного зростання латентності цього кримінального правопорушення. Основними причинами латентності втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є не повідомлення правоохоронних органів (складає понад 70 %), а також недостатнє реагування правоохоронних органів на повідомлення.

За показниками 2013–2020 рр. 68 % кримінальних правопорушень, у яких втягнуто неповнолітніх, це тяжкі та особливо тяжкі, що носили переважно корисливий і груповий характер. Більшість (91,4 %) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 304 КК, становить втягнення у протиправну діяльність. Найчастіше неповнолітніх втягують у скоєння крадіжок (67,1 %), грабежів (10,4 %), незаконне заволодіння транспортним засобом (6,2 %). Неповнолітні використовують зазвичай: виконавці через їх менші розміри та спритність (71,9 %); як прикриття себе від викриття у вчиненні кримінального правопорушення (15,7%); пособники (12,4 %). Частки інших діянь, передбачених ст. 304 КК, розподілилися у такий спосіб: 3,4 % – втягнення у заняття жебрацтвом; 5,1 % – втягнення у пияцтво; 0,1 % – втягнення в азартні ігри.

Установлено, що у 88,0 % випадків пропозицію вчинити кримінальне правопорушення (хуліганські дії, крадіжки, грабежі, збут наркотичних речовин, заняття проституцією тощо) неповнолітні отримують у віці 14–17 років. Пропозицію вчинити правопорушення, коли дорослий переконує неповнолітнього у безкарності через малий вік, отримали 76,4 % неповнолітніх, а пропозицію підкупу в обмін на вчинення правопорушення 54,6 %.

З'ясовано, що починаючи з 2019 р. відбулася стабілізація динаміки втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність після різкого її зменшення, що дало змогу удосконалити підхід науковців до періодизації цього процесу (2002–2003 рр. – період різкого збільшення кількості кримінальних правопорушень; 2004–2007 рр. – період поступового спаду; 2008–2011 рр. – період завмирання; 2012–2018 рр. – період різкого зменшення) ще одним періодом з 2019 по 2020 рр. – стабілізація динаміки злочинного втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Підрозділ 2.2 «Детермінанти, що впливають на втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» присвячено характеристиці основних детермінант кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК. Доведено, що чинники, які детермінують втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, є різними за своїм характером і внутрішнім змістом та становлять певний комплекс умов: правових, соціально-економічних, соціально-психологічних, політико-ідеологічних та організаційно-управлінських, зокрема пов'язаних із недоліками правоохоронної діяльності.

Визначальними детермінаційними чинниками втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність визнано: збільшення кількості неповнолітніх, які перебувають без догляду (через надання самостійності у 14–17 років, постійну зайнятість батьків, покинутість батьками); насильство у сім'ї; незабезпечення належних умов для розвитку та виховання неповнолітніх; легкий доступ до вживання алкоголю, наркотичних речовин, задоволення статевого потягу; швидкий пошук інформації про групи та течії (зокрема протиправні) мережею Інтернет; розчарування в друзях, вчителів, батьках, кумирах чи наслідування прикладу нових кумирів та лідерів; розгалужена система розваг часто створена за підтримки, фінансування та безпосередньої участі організованої злочинності (в клубах, барах, секціях неповнолітні можуть легко придбати алкоголь, наркотики, долучитися до занять проституцією, стають членами злочинних угруповань); страх помсти дорослих тощо.

У підрозділі 2.3 «Характеристика особи злочинця, який втягує неповнолітніх у протиправну діяльність», на підставі даних судової статистики за 2016–2020 рр., розкрито кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 304 КК, і встановлено, що здебільшого воно вчиняється чоловіками (84,7 %), у віці 18–28 років (68,4 %), із середньою освітою (72,2 %), неодруженими або розлученими (84,4 %), які мешкають у місті (78,2 %), не працюють і не навчаються (89,7 %), раніше не судимі (67,7 %), а для потерпілого є знайомим або родичем (74,3 %). Такі особи ведуть соціальні мережі так, аби неповнолітнім було цікаво до них долучитися (58,2 %), проте не слідкують за власним статусом у соціальних мережах 41,8 % правопорушників.

З'ясовано, що особа, яка втягує неповнолітніх у протиправну діяльність, має егоїстичну й анархічну мотивацію, а способи задоволення нею своїх потреб є суспільно небезпечними. Їй притаманне виконання негативних ролей у соціумі, часто вона свідомо відмежовується від соціально-позитивних груп і ролей, порушує трудові та сімейні обов'язки, проте вона не є асоціальною. Втягувач має певні знання з вікової психології, уміє впливати, налагоджувати контакти з людьми, демонструючи емоційне хвилювання щодо долі майбутньої жертви та бажання допомогти, а також може надихати неповнолітніх.

У підрозділі 2.4 «Віктимологічна характеристика неповнолітнього потерпілого» за результатами узагальнення даних судової статистики 2013–2020 рр. та результатів опитування, розкрито кримінологічний портрет жертви втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Зазначено, що більшість жертв втягнення у протиправну діяльність – це хлопчики (91,1 %), у віці 11–15 років (73,0 %), учні шкіл, ліцеїв, гімназій, ПТУ (94,7 %), мешканці міст (78,2 %). Для жертв цього злочину характерне: слабке відчуття докорів сумління чи сорому, брехливість, прикрашання дійсності (в емоційно-вольовій сфері); психопатичні хвороби, травми (нейропсихологічні розлади); спотворена соціальна, моральна та правова свідомість: свої розуміння обов'язку, справедливості, чесності, правди, нерозуміння сутності закону та порядку; недовіра до правоохоронних органів, соціальних служб, педагогів; культурний рівень низький, педагогічна занедбаність, немає цілі під час

вільного часу, невміння заробити гроші законним шляхом; витрачання батьківських грошей на протизаконні засоби відпочинку (азартні ігри, алкоголь, наркотичні речовини тощо). Установлено, що 36 % неповнолітніх, які схильні до вчинення кримінальних правопорушень, мають хвороби центральної нервової системи, соматичні проблеми чи мають біологічну неповноцінність.

За результатами кількісних відмінностей між особами, які є отримувачами послуг у соціальних службах, та особами, які не отримують таких послуг, виділено й охарактеризовано такі типи потерпілих від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК: сугестивний (7,7 %; 5,8 %); конформний (17,3 %; 15,3 %); випадковий (30,8 %; 21,1 %); ситуативний (44,2 %; 57,8 %).

Розділ 3 «Запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Загальносоціальні заходи запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні»* проаналізовано основні напрями запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 304 КК, та акцентовано, що важливим є проведення заходів, спрямованих на реформування законодавства України та покращення соціально-економічного розвитку суспільства, передусім у сфері отримання професії, роботи і житла, підтримки сімейно-побутових відносин і морально-психологічного стану особи, а також заходів культурно-правового та національно-патріотичного виховання, забезпечення корисного та цікавого для молоді дозвілля, підтримки та контролю сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Обґрунтовано, що важливу запобіжну роль щодо недопущення втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність відіграють Закони України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги» та інші. Аналіз зазначених нормативно-правових актів довів хибність підходу законодавця про визнання сім'ї єдиним суб'єктом соціальної роботи, оскільки 20,3 % осіб, які втягували неповнолітніх у протиправну діяльність, були членами родини цих дітей.

Визначено недоліки державної політики у різних сферах суспільного життя, що впливають на запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 304 КК, та потребують невідкладних кроків щодо їх усунення. Зокрема, акцентовано на необхідності відвернення наслідків проведеної медичної реформи, що спричинила закриття туберкульозних інфекційних стаціонарів (з великим відсотком осіб, які були раніше засуджені) та психоневрологічних диспансерів і неминуче створила умови для появи на вулиці великої кількості неконтрольованих психічно хворих людей, які об'єднуючись у групи, демонструють своїми діями неповнолітнім безкарність протиправної поведінки.

Підрозділ 3.2 *«Спеціально-кримінологічні заходи запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність»* присвячено розгляду основних напрямів запобігання злочинам, передбаченим ст. 304 КК, ефективність їх реалізації органами охорони правопорядку та іншими як державними, так і недержавними інституціями, діяльність яких у той чи інший спосіб впливає на

недопущення втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Установлено, що запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність чинить «подвійну превенцію», оскільки впливає також на подолання молодіжної наркоманії, алкоголізму, ігроманії, проституції як фонових для злочинності явищ.

Констатовано, що суб'єктами запобіжної діяльності у зазначеній сфері є передусім Уповноважений Президента України із захисту прав дитини, профільні міністерства (Міністерство освіти і науки, Міністерство молоді та спорту, Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я), Національна поліція (ювенальна юстиція та підрозділи ювенальної превенції), центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та окремі соціальні служби для окремих верств населення (для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, реабілітаційні центри), освітні та культурні заклади, зокрема позашкільні, а також громадські організації (правозахисні, волонтерські, релігійні, скаутські тощо).

Аргументовано важливість діагностування психічних аномалій та роботи із акцентуаціями на осіб, які були раніше судимими, а також у зв'язку із проведенням медичної реформи, вийшли із туберкульозних інфекційних стаціонарів та психоневрологічних диспансерів. Визначено, що переконання у відмові вчинення кримінального правопорушення є важливим, тому визначальними мають стати профілактичні зустрічі, програми, лекції, табори, спрямовані на неповнолітніх, зокрема підтримка ювенальних кадетів, і які базуватимуться на принципі «Рівний-рівному», демонстрації гідного прикладу. Необхідним також визнаний контроль за: місцями, де потенційно можуть вчинятися правопорушення; соціальними мережами та іграми, що пропагують протиправну діяльність. Наголошено на важливості припинення діяльності та реклами телеграм-каналів, що пропагують наркоторгівлю.

Відзначено, що одним із спеціально-кримінологічних засобів запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність є належне та всебічне криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 304 КК. Акцентовано, що такі негласні слідчі (розшукові) дії, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та зняття інформації з електронних інформаційних систем, дає змогу виявити потенційних потерпілих, побачити інформацію, спрямовану на втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, адже більшість домовленостей відбувається в мережі Інтернет. Сприяють запобіжній діяльності установлення місця розташування радіоелектронного засобу, що уможлиблює встановлення точного місцезнаходження потерпілого чи підозрюваного, виявлення кола знайомих, зв'язків, способу життя, місць зустрічі, а ґрунтовне вивчення ситуації, в якій опинилися діти, дає змогу з'ясувати причини й умови початку протиправної діяльності, розробити окремі методики розслідування, що сприятимуть створенню дієвих заходів запобігання цьому кримінальному правопорушенню.

У підрозділі 3.3 «Індивідуальні засоби запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність» розглянуто індивідуальне запобігання в таких напрямках: раннє (до вчинення правопорушення); безпосереднє; припинення готування; пенітенціарне (рецидиву); віктимологічне запобігання.

Проаналізовано категорії «випередження», «обмеження», «усунення» та «захист» як обов'язкові напрями індивідуального запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність. Акцентовано передусім на виявлення кола осіб, які своїм способом життя та поведінкою шкодять моральності неповнолітніх, зокрема серед членів їх родини. Підтримано позицію щодо необхідності залучення до індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 304 КК, фахівців соціальних служб, психологів, працівників освітніх та кризових центрів, що є авторитетами для неповнолітніх. Визначено необхідними поглиблені вивчення особистісних і поведінкових проявів неповнолітніх; контроль за групами, схильними до вчинення насильства та булінгу; залучення неповнолітніх до цікавих справ, що формуватимуть у них позитивну соціальну, громадську, екологічну свідомість.

Запропоновано авторські підходи щодо індивідуального запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність через запровадження апробованих авторських тренінгів, спрямованих на запобігання педагогічній занедбаності, а також алкоголізму, наркоманії, проституції, жебрацтву, домашньому насильству та безпритульності: «Механізм захисту прав людини» (16 год); «Громадський детектив на захисті прав і свобод людини» (16 год); «Безпека – альтернатива насиллю» (78 год); «Вплив навколишнього середовища на формування особистості дитини, або енвайронментальна кримінологія: дослідження дитячої злочинності» (36 год); «Врятована від страху – 16 днів проти насильства» (48 год); «Наші почуття – наш ресурс» (25 год); «Про неї» (25 год); «Профайлінг для підлітків» (48 год).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення нового наукового завдання, яке полягало у розробленні на підставі комплексного дослідження сучасного стану, ознак, динаміки, тенденцій, кримінологічної характеристики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, теоретично обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність в Україні.

За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Проблема втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність почала досліджуватися на відповідному науковому рівні у період повоєнного часу середини минулого століття та продовжує викликати жвавий інтерес науковців і донині. Здебільшого такі дослідження присвячено кримінологічним, кримінально-правовим, криміналістичним і соціальним проблемам запобігання втягненню неповнолітніх у заняття проституцією, сутенерством чи жебрацтвом тощо. Дисертації та монографії українських науковців, а також рекомендації практиків (психологів, юристів, експертів, слідчих, слідчих-суддів, суддів тощо) майже не стосуються безпосередньої роботи з неповнолітніми, хоча вони є основними суб'єктами цих суспільних відносин. Йдеться передусім про особливості залучення неповнолітніх до кримінального судочинства, визначення предмета доказування та соціально-психологічних причин дитячої протиправної поведінки, схильності неповнолітніх до девіантної та

делінквентної поведінки, психологічну діагностику та корекцію такої поведінки. Зрештою значна кількість досліджень і рекомендацій мають досить вузьке спрямування та не розглядають проблему цілісно, поєднуючи дослідження як особи, яка втягує неповнолітнього у протиправну діяльність, так і самої жертви – дитини.

2. Методологічний комплекс дослідження проблеми втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, з огляду на дуалістичність цих суспільних відносин, має поєднувати методи, підходи, рекомендації та напрацювання не тільки наук кримінально-правового циклу, але і соціологічні, психологічні, педагогічні та інші знання, пов'язані із ювенальними аспектами превенції. Належне методологічне підґрунтя дослідження кримінологічних засад запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 304 КК, дає змогу формувати уявлення щодо визначення як мотиваційного комплексу вчинення протиправних діянь, так і шляхів запровадження дієвих механізмів правового виховання неповнолітніх, усунення негативного впливу на них з боку дорослих та інших запобіжних заходів, покликаних зменшити випадки втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність і збільшити кількість відмов дітей від таких пропозицій.

3. З'ясовано, що за кордоном проблемі злочинності, пов'язаної з неповнолітніми, зокрема щодо втягнення їх у протиправну діяльність, приділено значну увагу, оскільки вона набула вже загальносвітових масштабів. Саме тому правове регулювання захисту дітей від протиправного впливу здійснюється не тільки на рівні внутрішньодержавних нормативно-правових актів, але й дістало конвенційного рівня.

Іноземний досвід розробки методів та організації запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність є різним і не завжди дієвим. На підставі аналізу практики застосування відповідних програм і рухів, які працюють в Австралії, Великобританії, Данії, Франції та деяких інших країнах, встановлено доречність і перспективність їх запровадження в українських реаліях, оскільки результат їх реалізації значною мірою позитивно впливає а виховання та формування у неповнолітніх моральної стійкості від вчинення правопорушень. Передусім, це є діяльність щодо залучення неповнолітніх у волонтерську діяльність, скаутинг та соціальну роботу організацій, в яких підтримують позитивні інтереси неповнолітніх.

4. Установлено, що для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 304 КК, за останні п'ять років характерна певна стабільність її кількісно-якісних показників (його питома вага у структурі кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності загалом становить близько 3–4 %), деяка структурна одноманітність, а також високий рівень латентності. У структурі втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність переважає втягнення їх у злочинну діяльність (91,4 %), а решту майже порівну розділили між собою втягнення у заняття жебрацтвом та у пияцтво. Продовжує впливати на рівень, структуру та динаміку кримінальних правопорушень, передбачених ст. 304 КК, такий вид протиправної діяльності, як втягнення в азартні ігри, який з розвитком технічного прогресу, останнім часом здійснюється за допомогою

мережі Інтернет. Неповнолітнім, зазвичай, пропонується здійснити хуліганські дії, крадіжки, грабіж, збути наркотичні речовини, зайнятися проституцією чи виїхати на заробітки за кордон.

5. На детермінаційний комплекс втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність впливає низка загальносуспільних проблем, зокрема таких, як: бідність, безробіття, відсутність якісного дозвілля, насильство, ослаблення моральних і культурних цінностей тощо. Чинники, які детермінують втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, є різними за своїм характером і внутрішнім змістом та становлять певний комплекс умов.

Серед детермінаційних чинників, найбільш характерних для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 304 КК, та пов'язаних саме із дитиною, на яку спрямовується протиправний вплив особи, яка втягує її у протиправну діяльність, є такі: пропаганда насильства та безкарності на телебаченні та в Інтернеті; вплив однолітків; інтерес до чогось нового, невідомого; неувага батьків; не сформовані моральні цінності; погана компанія; відсутність одного з батьків; надмірна самостійність; проблеми в сім'ї; поганий приклад старших (зокрема родичів); відсутність хорошого прикладу для наслідування; бажання виділитися, бути в центрі уваги, бути лідером свого оточення; характер; внутрішні мотиви; обставини, які зумовлюють таку поведінку; відсутність друзів-підлітків; тиск батьків; втрата авторитету батьками та педагогами.

6. Типові соціально-особистісні та психологічні характеристики особи, яка втягує неповнолітнього у протиправну діяльність, згідно з результатами проведеного дослідження, полягають у тому, що: це здебільшого особи чоловічої статі у віці від 18 до 28 років, мають освіту не вищу за середню, неодружені або розлучені. Такий правопорушник проживає в місті, є працездатним, проте офіційного заробітку не має, раніше не судимий, а для неповнолітнього, якого втягує у протиправну діяльність, є знайомим або родичем. При цьому така особа не є асоціальною, має егоїстичну й анархічну мотивацію, а способи задоволення її потреб є суспільно небезпечними. Окрім того, вміє впливати, налагоджувати контакти з людьми, показувати емоційне хвилювання щодо долі майбутньої жертви та бажання допомогти. Може вживати алкоголь чи/та наркотичні речовини.

В особи, яка втягує дитину у протиправну діяльність, переважають такі акцентуації, як: 1) гіпертимність (проявляє брехливість, товариськість, авантюризм, що допомагає втягнути жертву в розповсюдження наркотиків чи жебрацтво, оманливий артистизм, чим легко впливає на навколишніх); 2) збуджуваність (проявляє мстивість, неконтрольованість реакціями й емоціями, схильність до алкоголізму та наркоманії); 3) параноїдальність (проявляється в егоїзмі, злопам'ятливості, схильності до створення угруповань з чітким розподілом ролей, групування осіб для крадіжок у поїздах, жебрацтва, вимагання, залучення до ігор, на кшталт «Синього кита» тощо); 4) демонстративність (проявляється театральною поведінкою, ризиковістю, любов'ю керувати крадіжками, викраденнями транспортних засобів тощо).

7. Найбільш характерні віктимологічні ознаки потерпілого від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 304 КК, дають достатні підстави вважати, що жертвами серед неповнолітніх є хлопчики віком від 11 до 15 років, учні шкіл, ліцеїв чи гімназій та мешканці міст, цинічні, сміливі, налаштовані на покращення матеріального стану будь-яким шляхом, залежні від думки навколишніх (від невпевненості або через демонстрацію лідерських якостей), не мають довірливих стосунків із батьками, погано вчаться, а також мають низький культурний рівень.

Виокремлено такі типи жертв втягнення у протиправну діяльність: сугестивний – піддається залякуванню, маніпуляції, має слабкий зв'язок із батьками; схильний до впливу сторонніх осіб; конформний – пристосовується до певної групи чи манери поведіння, має жагу до збагачення та зміни статусу; випадковий – законслухняний, але за певних обставин вчиняє протиправні дії через збіг обставин чи незнання як вчинити правомірно; ситуативний – має нестійку поведінку, що спричиняє протиправну ситуацію під впливом дорослого; передкримінальний – не вчиняє правопорушення, проте має негативну лінію поведінки в соціумі та може, за певних обставин, його вчинити; кримінальний – ігнорує вимоги закону та суспільства, погоджується на вчинення правопорушення, маючи такий досвід.

8. Державна політика щодо запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність передбачає проведення комплексу політико-правових, соціально-економічних, соціально-психологічних, психолого-педагогічних, культурно-освітніх і медичних заходів, залучення громадських, релігійних, правозахисних, освітніх та інших організацій для виявлення детермінантів кримінальних правопорушень, підвищення авторитету правоохоронних органів, соціальних служб і педагогів, що можуть ефективно досліджувати, розслідувати та запобігати.

Поки що в Україні відсутній комплексний державний підхід щодо створення належних можливостей для розвитку і становлення молоді у цьому конкурентному суспільстві, утвердження навіть не в дорослому, а молодіжному середовищі, а так само щодо пропагування ведення здорового способу життя, позитивної ініціативи і громадської активності, законодавчих гарантій реалізації неповнолітніми їх конституційних прав і свобод в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Зазначене свідчить про необхідність схвалення Стратегії державної молодіжної політики, що охоплюватиме собою шляхи розвитку вищезазначених напрямів загальносоціальної політики держави стосовно неповнолітніх, зокрема із запобігання втягненню їх у протиправну діяльність.

9. На спеціально-кримінологічному рівні необхідним є розроблення комплексу державних і суспільних заходів, спрямованих на викорінення: незайнятості неповнолітніх та усування недоліків у їх працевлаштуванні; вад у діяльності правоохоронних органів щодо запобігання правопорушень неповнолітніх; негативного впливу ЗМІ, що пропагує легке життя через насильство, протиправну діяльність і проституцію, розповсюдження наркотиків; недостатньої уваги з боку держави та громадськості до проблем неповнолітніх і вчинених ними правопорушень; бездоглядності та відсутності

контролю з боку відповідних інституцій, зобов'язаних запобігати злочинності неповнолітніх; неправильного тлумачення толерантності тощо.

10. Індивідуальні заходи запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність мають базуватися на організації цікавих для дітей інтерактивних та індивідуально підібраних навчальних тренінгах, що значно вирізнятимуться від загальноприйнятих навчальних процесів у школах. Робота через такі тренінги дає змогу сформувати особливий інформаційно-культурний простір життєдіяльності неповнолітніх і забезпечує, зокрема: передавання дітям інформації про форми поведінки, які підтримують і заохочують інтеграцію в суспільство; розкриття можливостей для подальшого індивідуального розвитку як суб'єкта суспільного життя; розуміння мотивів як своєї поведінки, так і наміри навколишніх, зокрема дорослих; надання альтернативних напрямів життя, у яких неповнолітні можуть реалізувати свої вікові потреби (у спілкуванні, самоствердженні, гострих відчуттях, самореалізації, автономії від дорослих, ризику, задоволенні тощо); отримання допомоги в разі перебування у важких життєвих обставинах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Веселовська Н. О. Про деякі труднощі виявлення причин втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Юридична наука*. 2015. № 8. С. 158–163.

2. Веселовська Н. О. Віктимологічна характеристика неповнолітнього потерпілого. *Юридична наука*. 2019. № 8. С. 131–137.

3. Веселовська Н. О. Загальносоціальні заходи запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 9. С. 145–150.

4. Веселовська Н. О. Зарубіжний досвід втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. Вип. 24. С. 121–127.

5. Веселовська Н. О. Деякі особливості криміналістичних засад запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 5. С. 71–74.

6. Veselovska N. O. Characteristics of the criminal person who involves juveniles in illegal activity. *European Reforms Bulletin*. 2020. No 4. P. 143–147.

7. Веселовська Н. О. Виявлення причин втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність. *Значимість психології в сучасному суспільстві*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 груд. 2014 р.). Херсон: Гельветика, 2014. С. 49–52.

8. Веселовська Н. О. Аналіз факторів впливу антисоціальної поведінки дорослих жінок на злочинність неповнолітніх. *Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 20–21 берез. 2015 р.). Херсон: Гельветика, 2015. Ч. I. С. 165–167.

9. Веселовська Н. О. Аналіз даних моніторингу втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Právna veda a prax v treťom tisícročí*: матер. Міжнар.

наук.-практ. конф. (м. Кошице, Словаччина, 27–28 лют. 2015 р.). Кошице, 2015. С. 174–176.

10. Веселовська Н. О. Способи залучення неповнолітніх у вчинення злочинів. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 лист. – 1 груд. 2018 р.) Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. Ч. II. С. 66–68.

11. Веселовська Н. О. Зарубіжний досвід запобігання втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 19 квіт. 2019 р.). Ірпінь: УДФС, 2019. С. 329–334.

12. Веселовська Н. О. Судово-психологічна та судово-психіатрична експертизи при розслідуванні втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Проблемні питання судово-медичної та правової практики*: зб. матер. Міжвідом. міждисцип. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 трав. 2019 р.). Київ: НМУ ім. О. О. Богомольця, 2019. С. 26–30.

13. Веселовська Н. О. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність за допомогою мережі Інтернет. *Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці*: матер. VI Міжнар. наук. Інтернет-конф. (м. Київ – м. Пожега, Сербія, 20–21 лют. 2020 р.). Київ: ВНЗ «НАУ», 2020. С. 127–132.

АНОТАЦІЯ

Веселовська Н. О. Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». – Київ, 2021.

Дисертація є комплексним дослідженням втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у якому надано кримінологічну характеристику, проаналізовано іноземний досвід запобігання та систематизовано детермінанти, які впливають на вчинення цього кримінального правопорушення. Проаналізовано стан наукового розроблення проблеми, здійснено системний аналіз кримінологічних та інших галузевих наукових джерел (кримінальне право, криміналістика, психологія), присвячених розкриттю змісту, значення, розслідування і запобігання цьому кримінальному правопорушенню.

Доведено, що з методологічних позицій ця проблема повинна розглядатися як цілісна система послідовних, логічно узгоджених питань, що ієрархічно впорядковані та розкривають і доповнюють зміст одне одного. Розглянуто програми та рухи, які працюють у Австралії, Великобританії, Франції, Данії, Росії та деяких інших країнах, і дають змогу виховувати у неповнолітніх моральну стійкість щодо правопорушень. Акцентовано на такій особливості підліткової психіки, як підвищена сугестивність по відношенню до дорослих і авторитетів.

У результаті дослідження сформульовано структуру та типологію злочинців (10 типів) і жертв (16 типів) кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК. Запропоновано авторські підходи щодо запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність, зокрема через запровадження апробованих авторських тренінгів.

Ключові слова: неповнолітній, запобігання, злочин, втягнення, кримінологічна характеристика, особа злочинця.

АННОТАЦІЯ

Веселовская Н. А. Криминологическая характеристика и предупреждение вовлечения несовершеннолетних в противоправную деятельность. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – ЧАО «Высшее учебное заведение «Межрегиональная Академия управления персоналом». – Киев, 2021.

Диссертация является комплексным исследованием вовлечения несовершеннолетних в противоправную деятельность, в котором предоставлено криминологическую характеристику, проанализирован зарубежный опыт предотвращения и систематизированы детерминанты, влияющие на совершение этого уголовного правонарушения. Проанализировано состояние научной разработки проблемы, осуществлен системный анализ криминологических и других отраслевых научных источников (уголовное право, криминалистика, психология), посвященных раскрытию содержания, значения, расследование и предотвращение этого уголовного правонарушения.

Доказано, что с методологических позиций эта проблема должна рассматриваться как целостная система последовательных, логически согласованных вопросов, иерархически упорядоченных, раскрывающих и дополняющих содержание друг друга. Рассмотрены существующие программы и движения, которые работают в Австралии, Великобритании, Франции, Дании и некоторых других странах, и помогают воспитывать у несовершеннолетних моральную устойчивость к правонарушениям. Отмечена такая особенность подростковой психики, как повышенная внушаемость по отношению к взрослым и авторитетам.

В результате исследования сформулированы структура и типология преступников (10 типов) и жертв (16 типов) уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 304 УК. Предложены авторские подходы к предотвращению вовлечения несовершеннолетних в противоправную деятельность, в частности путем внедрения апробированных авторских тренингов.

Ключевые слова: несовершеннолетний, предотвращение, преступление, вовлечение, криминологическая характеристика, личность преступника.

SUMMARY

Veselovska N. O. Criminological characteristics and prevention of the involvement of minors in illegal activities. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

The dissertation for obtaining of candidate of law science on specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal-executive law. – PJSC «Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management». – Kyiv, 2021.

The thesis analyzes the state of scientific development of the problem of involving minors into illegal activities, was made a systematic analysis of criminological and other branch scientific sources (criminal law, forensic science, psychology, etc.) devoted to disclosing the content, meaning, investigation and prevention of this crime.

It has been proven that, from the methodological point of view, the problem must be considered as an integral system of coherent, logically coordinated questions that are hierarchically ordered and reveal and complement each other's content.

It is examined the International experience of prevention of involvement of minors into illegal activities. Existing programs and movements working in Australia, Great Britain, France, Denmark are considered; they help to bring up moral resilience in juvenile delinquency. The main preventive directions of work with minors as discussion of this problem, their involvement into volunteer activity and scouting are shown. It is determined that in order to prevent the involvement of minors into illegal activities, accurate and complete information about the actual state of the crime is required: the level and dynamics, latency, spatial and temporal parameters.

The problem of «minors and criminality» was considered there. The author provides victimological description of minors, shows the genesis of juveniles' victim behaviour. The issues of victimological personality formation of child victims are considered. It is noted that the victim behaviour of juveniles is influenced by such features of teenage psyche as heightened suggestibility in relation to adults and teenagers' authority. In the article the structure and typology are considered and a classification of people in question is made. There are represented individual characteristics of the behaviour of minors during the involvement of minors into a criminal activity. It is concluded that the family members should consider the special victimological education of minors.

The typology of juveniles depending on their motivation as victims of involvement into illegal activities is determined, which allows to choose and take the necessary precautionary measures to influence a particular type of victims of a crime. Approaches to individual prevention of the involvement of minors into illegal activities have been improved by introducing approved author's trainings aimed at preventing pedagogical neglect, as well as alcoholism, drug addiction, prostitution, begging, domestic violence and homelessness as a background phenomenon of a juvenile delinquency.

Key words: minor, prevention, crime, involvement, criminological characteristics, identity of the offender.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 22.03.2021. Замовлення 100.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60 50 199, (068) 126 49 26
E-mail: lesya3000@ukr.net